

ابزارهای اقتصادی شامل طیف وسیعی از ابزارهای نهادی، تشویقی و تنبیهی و اعتبارات برای ایجاد پایداری مالی است. از جمله مهم‌ترین آنها می‌توان به استراتژی‌های مناسب قیمت‌گذاری بر اساس تعیین ارزش اقتصادی و هزینه تمام‌شده، پرداخت برای خدمات اکوسیستم، ایجاد بازار (مانند مجوزهای قابل مبادله آلودگی)، سیستم عوارض (مانند عوارض انتشار، عوارض بهره‌بردار، عوارض محصول، جریمه مدیریتی، جریمه اثرگذاری، جریمه دسترسی)، ابزار مالی (مانند مالیات آلودگی، مالیات نهاده، تعرفه واردات و حمایت مالی در تجهیز فناوری‌های نوین، یارانه برای هزینه‌های تحقیق و توسعه محیط‌زیست، سیستم‌های سپرده- بازپرداخت و ابزار مالی) یارانه، تسهیلات و کمک‌های مالی، تعهد پرداخت (بیمه) اشاره کرد (Rietbergen-McCracken and Abaza, 2018: 3).

ابزارهای اقتصادی در دو سطح خرد و کلان با اهداف گوناگون سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری به کار گرفته می‌شوند. اقتصاد کلان به‌طور عمده با موضوعات رشد مانند رشد اقتصادی، رشد سرمایه و رشد جمعیت سروکار دارد و این مراحل رشد دارای اثرات منفی متعددی بر محیط‌زیست است. در این راستا اقتصاد کلان بخشی از اکوسیستم است. بنابراین، این ابزارها در سطح کلان به مسائل زیست‌محیطی گسترده کشور مانند پالایش و تنظیم دقیق حساب‌های ملی جهت دستیابی به مفاهیم پایداری می‌پردازند. از جمله مهم‌ترین ابزارهای اقتصادی در سطح کلان عبارت از حسابداری محیط‌زیستی، بیمه محیط‌زیستی و مجوزهای آلودگی قابل معامله است. در سطح خرد نیز ابزارهای اقتصادی به اصلاح یا تنظیم مسائل زیست‌محیطی

ابزارهای اقتصادی محافظت و مدیریت محیط‌زیست

Economic Instruments for Environmental Conservation and Management

ابزارهای اقتصادی با درگیر کردن قیمت و دیگر ابزارهای مبتنی بر بازار، انگیزه استفاده مؤثر، بادقت و ایمن از مواهب محیط‌زیستی برای تمام استفاده‌کنندگان را فراهم می‌کند. ابزارهای اقتصادی ضمن بهبود مدیریت مواهب طبیعی و افزایش بهره‌وری اقتصادی در استفاده از آنها، می‌توانند منجر به حفاظت از محیط‌زیست نیز شوند. زیرا، در سیاست‌های محیط‌زیستی این ابزارها برای اصلاح اثرات خارجی منفی از طریق تغییر قیمت نهایی کالاها و خدمات به کار گرفته می‌شوند؛ به گونه‌ای که قیمت نهایی به‌طور کامل منعکس‌کننده تمام هزینه‌ها و مزایای مرتبط با مصرف کالاها و خدمات خاص محیط‌زیستی باشند. همچنین، در مواجهه با برخی مشکلات محیط‌زیستی و کاهش پیامدهای ناشی از آنها مانند تغییرات آب‌وهوا، ابزارهای اقتصادی به‌طور معمول به‌صورت مکمل با رویکردهای فرمان و کنترل نیز مورد استفاده واقع می‌شوند. در این راستا می‌توان برای جبران هزینه‌های تحمیل‌شده به‌وسیله ابزارهای نظارتی از ابزارهای اقتصادی بهره گرفت. در این زمینه توجه به این نکته لازم است که برخی از ابزارهای اقتصادی ممکن است دارای اهداف متناقض باشند یا در ترکیب با یکدیگر از کارایی لازم برخوردار نباشند (Svenningsen, et al, 2018:1; Martínez-Alier and Muradian, 2015:415; Tisdell, 2005:140,150). از جمله مزایای ابزارهای اقتصادی انعطاف‌پذیری آنها در مقایسه با سایر ابزارهای نظارتی برای مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان است (Svenningsen, et al, 2018: 14).

¹ Charge Systems

² impact fees

³ access fees

⁴ fiscal

⁵ Deposit-Refund System

⁶ financial

⁷ liability

Martínez-Alier, J. & Muradian, R. (2015). *Handbook of Ecological Economics*, Edward Elgar Publishing, number 15618, April.

Rietbergen-McCracken, J. and Abaza, H. (2018). *Economic Instruments for Environmental Management: A Worldwide Compendium of Case Studies*, Routledge.

Svenningsen, L.S., Munk Sørensen, M., I.I, Hansen, Hansen, T., Schou, J. and Lone, Q. (2018). *Policy brief: The use of economic instruments in Nordic environmental policy 1990-2017*, Nordic Council of Ministers, Copenhagen: Nordisk Ministerråd.

Yasamis, F. D. (2011). "Economic instruments of environmental management", *Proceedings of the International Academy of Ecology and Environmental Sciences*, 1(2):97-111.

سمانه عابدی

عضو هیئت‌علمی دانشکده اقتصاد، دانشگاه علامه طباطبائی

در سطح بنگاه و فرد می‌پردازد (-101: Yasamis, 2011). (104).

ارزیابی ابزار اقتصادی برای مدیریت و حفاظت از مواهب محیطی به‌طور خاص تحت‌تأثیر چهار عامل: (۱) نیروی انگیزشی ابزارهای اقتصادی و مزایای احتمالی آن برای مدیریت محیط‌زیست، (۲) تأثیر مالی آن، (۳) پذیرش سیاسی و اجتماعی آن و (۴) قابلیت عملی و اجرایی ابزار قرار دارد. در این زمینه از جمله معیارهای لازم برای ارزیابی انواع ابزارهای اقتصادی عبارتند از: (۱) اثرات زیست‌محیطی: شامل دارا بودن منافع برای محیط‌زیست؛ نیروی محرکه اصلاح و تغییر عملکرد مصرف‌کنندگان و آلوده‌کنندگان؛ کمک به اهداف مدیریت محیط‌زیست. (۲) اثر اقتصادی: شامل اثرات مثبت و منفی بر بازیگران کلیدی اقتصادی؛ اثرگذاری بر رقابت؛ اثرگذاری پویا. (۳) اثرات اجتماعی: شامل اثرات و هزینه‌های واردشده به مالیات‌دهندگان و مصرف‌کنندگان منابع؛ مقرون‌به‌صرفه بودن برای گروه‌های اجتماعی و اقتصادی آسیب‌پذیر. (۴) تأثیرات مالی: شامل پیامدهای ایجادشده بر بودجه عمومی؛ ایجاد درآمد و هزینه‌های واردشده به خزانه. (۵) مقرون‌به‌صرفه بودن: شامل تأثیر نسبی بر هزینه. (۶) پذیرش سیاسی: جاذبه سیاسی؛ همبستگی با دیگر سیاست‌های اجتماعی، اقتصادی و زیست‌محیطی. (۷) امکان‌سنجی اجرایی و کاربردی بودن: شامل میزان نیاز به ایجاد نهادهای جدید و ظرفیت‌سازی؛ تطابق با قوانین و مقررات موجود؛ مقیاس زمانی برای اجرا و سرعت نتایج (OECD, 2016: 61,62).

کتاب‌شناسی

Tisdell, C.A. (2005). *Economics of Environmental Conservation*, Edward Elgar Publishing, number 3272, April.

OECD. (2016). *Facilitating the Reform of Economic Instruments for Water Management*, Georgia Revised final report.